

*С. С. Давидович
Житомир*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВИВЧЕННЯ ЖАНРІВ В КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень жанри розглядаються в таких філологічних напрямках: 1) теорія мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна; 2) нова риторика; 3) функціональна стилістика; 4) лінгвістика тексту; 5) когнітивна лінгвістика; 6) прикладна лінгвістика [8, с. 17]. Наше дослідження спрямоване на здійснення огляду основних принципів вивчення жанрів в когнітивній лінгвістиці, завданням якої, як зазначає Є. С. Кубрякова, є визначення когнітивної функції мови, яку традиційно пов'язують із репрезентацією світу у мові та процесами мислення [7, с. 9].

Варто відзначити, що в когнітивній лінгвістиці дослідження жанрів і дискурсів не посідає центрального місця; можна говорити лише про застосування певних когнітивних підходів до розгляду жанрів у поєднанні із загальною комунікативною орієнтацією їх вивчення [8, с. 58].

Характерним для когнітивної лінгвістики є трактування жанрів як типів тексту, яке чітко простежується у роботі "Когнітивне освоєння

мови і лінгвістики" Р. Дірвена і М. Верспоор [4]. В цьому аспекті для розгляду когнітивних особливостей жанрів релевантними стали дослідження видів текстових структур і текстової зв'язності на різних рівнях, що розвинулись на основі текстолінгвістики [8, с. 59]. Наприклад, Т. ван Дейк виділив і дослідив певні холистичні структури, а саме конвенційні у тій або іншій культурі моделі чи схеми дискурсивної семантики, які функціонально організують різні види дискурсів. Окрім цих та деяких інших моделей, існують ще суперструктури, які, за Т. ван Дейком, організують зміст тексту, надають йому певну глобальну "форму" і так само мають конвенційний характер [3, с. 2]. При цьому дослідник наголошує на тому, що такі суперструктури мають не всі види дискурсів, а лише ті, що трапляються регулярно і вимагають чіткої схематичної організації для успішного сприйняття і відтворення [3, с. 109]. По суті, тут науковець говорить про певні жанри, або текстові типи, індикаторами яких є відповідні суперструктури. Як приклади таких типів текстів він наводить оповідання, газетні замітки та певні типи наукових статей [8, с. 60].

У свою чергу, К. А. Долинін вказує на когнітивно-конструктивну роль мовленнєвих жанрів, тобто на їх здатність функціонувати водночас як зразки побудови мовлення та засоби прогнозування подальшого розгортання дискурсу. Він також виділяє соціально-психологічний жанровий аспект, який полягає в усвідомленні адресантом особливостей певної комунікативної ситуації через факт дотримання конвенцій жанру. Трактуючи жанри як "стереотипи мовленнєвої поведінки у типових для певного соціуму комунікативних ситуаціях", автор зазначає, що вони є, по суті, особливим видом сценаріїв, фреймів, схем або моделей [6, с. 25]. Таким чином, як певні стереотипи, жанри розглядаються з лінгвокогнітивної перспективи у вигляді схем [2], сценаріїв [1], фреймів [5], суперструктур [3], що забезпечують ідентифікацію жанру, активізацію відповідних попередніх знань та формування перцептивної та діяльнісної орієнтації реципієнтів, яка дає їм змогу прогнозувати подальше розгортання дискурсу й адекватно на нього реагувати [6, с. 25]. Однак жанрознавці не сумніваються: когнітивні чинники жанротворення перебувають у складній взаємодії з

соціокомунікативними, що дозволяє характеризувати жанри як комунікативно-когнітивні утворення [8, с. 12].

Отже, усі проаналізовані жанрознавчі дослідження з лінгвокогнітивної перспективи ставлять за мету виявити певні жанрові прототипи, стереотипи, конструкції, які є основою адекватного розпізнавання, сприйняття, обробки і репродукції жанрів. Надзвичайно важливо, що такі підходи за своїм спрямуванням є соціокогнітивними, тому що вони враховують комунікативну природу жанрів і невід'ємний зв'язок між процесами комунікації і когніції. Хоча термінологія, яку використовують дослідники на позначення сукупності схематизованих жанрових ознак, є різноманітною (суперструктура, схема, прототип, сценарій, фрейм, конструкція), усі вони прагнуть представити стереотипні репрезентації типів текстів, жанрів або дискурсів із безпосереднім урахуванням їх функціональних і контекстуальних характеристик [8, с. 64].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Abelson R. P. Psychological status of the script concept // *American Psychologist* / R. P. Abelson. – Washington, DC, 1981. – V. 36. – № 7. – P. 715-729.
2. Bartlett F. S. *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology* / F. S. Bartlett. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1932. – 312 p.
3. Dijk T. A. van. *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition* / T. A. van Dijk. – Hillsdale, NJ: Lawrence Elbaum, 1980. – 317 p.
4. Dirven R., Vespoor M. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics* / R. Dirven, M. Vespoor. – Amsterdam: Benjamins, 1998. – 302 p.
5. Fillmore C. J. *Frame semantics and the nature of language* // *Annals of the New York Academy of Sciences* / C. J. Fillmore. – New York. 1976. – Vol. 280. – P. 20-32.
6. Долинин К. А. О функциях речевых жанров // *Материалы XXVII межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов* / Ред. В. Б. Касевич. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1998. – С. 24-27

7. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е.С. Кубрякова // Изв. АН. Сер. Лит. и яз. – М., 2004. – Т.63. – №3. – С. 3-12
8. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: [монографія]/ Т.В. Яхонтова. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.

